

मधुच्छन्दा वैश्वामित्रः। इन्द्रः। गायत्री

सुरूपकृत्तुमूतये सुदुघामिव गोदुहे। जुहूमसि द्यविद्यवि॥ १.००४.०१

सुरूपकृत्तुम्- शोभनरूपाणां कर्तारम्। आधिभौतिके भावे वृष्टिदानेन सस्यानां धान्यानां वा कर्तारम्।
धान्यैः अस्माकं शोभनरूपदायकम्। आध्यात्मिके अस्माकं मनसि शोभनभावनारूपाणां कर्तारम्।
अपालामिन्द्र त्रिः पूर्व्व्यकरत्सूर्यवर्चसं इति श्रुतिः। ऊतये- मनसि दुर्वासनाभ्यो रक्षायै
शोभनभावनारूपकरमित्यर्थः। सुदुघामिव- दोहनसमर्था गामित्याधिभौतिके। ज्ञानदोहनसमर्थ
आत्मसूर्यस्य चैतन्यकिरणमित्याध्यात्मिके। गोदुहे- गोदोहनाय इत्याधिभौतिके। ज्ञानदोहनाय
इत्याध्यात्मिके। द्यविद्यवि- प्रतिदिनम्। जुहूमसि- आह्वयामः॥१॥

उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब। गोदा इद्रेवतो मदः॥ १.००४.०२

सोमपाः- हे रसानुभवकर। नः। सवना- सोमाभिषवमित्यर्थः। रसनिष्पत्तिमिति भावः। षुङ्
अभिषवे। सवनं संभजनसहितं रससमर्पणम्। वन संभक्तौ। सवनानि
संभजनसहितरससमर्पणकर्माणीत्यर्थः। आगहि- आगच्छ। सोमस्य पिब- रसं अनुभव। रेवतः-
रयिसंपन्नस्य ते। मदः- हर्षः। गोदा इत्- गां ज्ञानं ददात्येव॥२॥

अथा ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम्। मा नो अति ख्य आ गहि॥ १॥००४॥०३

अथ- तदनन्तरम्। ते- भवतः। अन्तमानाम्- आत्यन्तिकानाम्। सुमतीनाम्- शोभनप्रज्ञानाम्
स्थितिम्। विद्याम- जानीमः। नः- अस्मान्। अति- अतिक्रम्य। मा ख्यः- त्वत्स्वरूपं मा

ख्यापय । अस्मच्चित्तशक्तिमनुसृत्य ख्यापय । तदतिक्रम्य मा ख्यापय तद्धारणानधिकारित्वादित्यर्थः ।
क्रमशः वयं त्वत्स्वरूपं प्रति आगमिष्यामः । आ गहि- अस्मान् प्रति एवमागच्छ ॥३॥

परेहि विग्रमस्तृतमिन्द्रं पृच्छा विपश्चितम् । यस्ते सखिभ्य आ वरम् ॥ १ ॥००४ ॥०४

विग्रम्- मेधाविनम् । मेधाविनामसु पठितत्वात् । विपश्चितम्- द्रष्टारम् । अस्तृतम्- अनावृतम् ।
स्तृञ् आच्छादने । इन्द्रम् । परेहि- गच्छ । पृच्छ- तत्त्वविषयं पृच्छ । स ते तथा सखिभ्यः- तव
सखिभ्यश्च त्वया सह यतमानेभ्योपि । वरम्- उत्तमं तत्त्वम् । आ- समन्तात् क्रमशो ददाति ॥४॥

उत ब्रुवन्तु नो निदो निरन्यतश्चिदारत । दधाना इन्द्र इदुवः ॥ १.००४.०५

उत- अपि च । इन्द्र । अन्यतः- अनात्मतः संभूताः । नो निदः- अस्माकं निन्दाभावनाः । चित्-
एव । निः आरत- अस्मत्तः निर्गच्छत । इति । नः- अस्माकं । दुवः- इन्द्रस्य सेवाम् । दधानाः-
धरन्तः सद्भावनाः । ब्रुवन्तु-वदन्तु ॥५॥

उत नः सुभगाँ अरिर्वोचेयुर्दस्म कृष्टयः । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मणि ॥ १.००४.०६

उत- अपि च । दस्म- कुमत्युपक्षपयितरिन्द्र । दसु उपक्षये । अरिः- गन्ता । सत्प्राप्तये यः
कश्चिदुद्युक्तः । ऋ गतौ । कृष्टयः- तस्य परिवारस्थमनुष्याश्च । सुभगान्- भवदनुग्रहवतः । नः-
अस्मान् प्रति । वोचेयुः- सहृदयेन उच्चासुः । इन्द्रस्य शर्मणि- इन्द्रस्य आनन्दे । वयं स्यामेति ॥६॥

एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमादनम् । पतयन्मन्दयत्सखम् ॥ १ ॥००४ ॥०७

आशवे- वेगवते इन्द्राय । ईम्- इमम् । आशुम्- वेगवन्तं । यज्ञश्रियम्- पूजाया दानस्य
सङ्गतिकरणस्य सम्पदात्मकम् । नृमादनम्- नृणामानन्दम् । पतयत्- अस्मान् प्राप्नुवन्तम् ।
मन्दयत्सखम्- तद्रसिकसखं सोमम् । आभर- आवह ॥७॥

अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः। प्रावो वाजेषु वाजिनम्॥ १ ॥००४ ॥०८

अस्य- सोमस्य अंशं रसम्। पीत्वा- अनुभूय। वृत्राणां घनः- वृत्रमावारकम्। वृष्ट्यनुपलब्धिहेतुं वृष्ट्यावरणशक्तिमित्याधिभौतिके। आत्मावरणशक्तिं आत्मानुपलब्धिहेतुमित्याध्यात्मिके। ताः शक्तयो वृत्राणि। तेषां घनम्। अभवः- नाशितवानसि। वाजेषु- पर्जन्यावारकशक्तिभिः कृतेषु अग्निकार्यादिसङ्ग्रामेषु इत्याधिभौतिकोऽर्थः। आत्मावारकशक्तिभिः कृतेषु ध्यानभावनादिसङ्ग्रामेषु इत्याध्यात्मिकोऽर्थः। सङ्ग्रामेषु। वाजिनम्- वीरं वृत्राणि नाशयित्वा आत्मदर्शनाय यतमानम्। प्रावः- वृत्रेभ्यो ररक्षिथ ॥८ ॥

तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो। धनानामिन्द्र सातये॥ १ ॥००४ ॥०९

इन्द्र। शतक्रतो- प्रभूतप्रज्ञ। तम्- तादृशं। वाजिनम्- सङ्ग्रामवन्तम् वीरम्। वाजशब्दः सङ्ग्रामनामसु पठितः। त्वा- भवन्तम्। धनानाम्- धान्यसंपदामित्याधिभौतिकम्। आत्मीयसंपदामित्याध्यात्मिकम्। सातये- लब्धये। वाजेषु- सङ्ग्रामेषु। सङ्ग्रामाय सङ्ग्रामं वेत्यर्थः। वाजयामः- गमयामः। वज गतौ ॥९ ॥

यो रायोऽवनिर्महान्सुपारः सुन्वतः सखा। तस्मा इन्द्राय गायत॥ १ ॥००४ ॥१०

रायः- संपदां। अवनिः- रक्षकः। महान्- महात्मा। सुपारः- सुष्ठु पूरयिता। पार कर्मसमाप्तौ। सुन्वतः- रसं सज्जीकुर्वतः। सखा- प्रियः। तस्मै- तादृशाय। इन्द्राय। गायत- साम गायत ॥१० ॥